

Benjamin Constant PRINCIPY POLITIKY

Praha (Oikúmené), přel. H. Fořtová,
2018, 441 str.

Základní téma Constantova obsáhlého díla je uvedeno již v jeho názvu: *Principes de politique applicables à tous les gouvernements* (Principy politiky použitelné pro všechny vlády). Vyplývá z něj, že dílo se odchyluje od téměř všech významných politických spisů, které buď předpokládají konkrétní politické zřízení a argumentují pro ně, nebo analyzují vlastnosti a odlišnosti vícera politických režimů. Constant se chce vyhnout obojímu. Jeho ambicí je poskytnout vodítka pro uspořádání politických společností platná napříč i radikálně odlišnými formami vlády, nezávislá na kontextu a existujících institucích.¹

V recenzi se nejprve zaměřím na shrnutí a analýzu základních prvků Constantova politického myšlení. Klíčovou roli budou hrát zejména jeho úvahy o svobodě, jež se objevují v různých kontextech v rámci celé knihy, od poznámek k legitimitě vlády až po analýzy z oblastí politické ekonomie. Svůj rozbor Constantova díla pak doplním několika poznámkami

k jeho české edici – půjde zejména o poznámky k samotnému překladu.

S jistou dávkou jízlivosti lze říci, že recenzovaná kniha by mohla nést podtitul *Zápisky politicky traumatizovaného filosofa*. V textu (napsaném v roce 1806) se Constant soustavně vyrovnává s Francouzskou revolucí, již se v letech 1795 až 1804 politiky aktivně účastnil, takže Revoluce tvoří základní kontext celého díla. Jak Constant píše: „Nikdo dnes ani nemůže vyslovit slovo revoluce, aniž by se zachvěl a pociťoval znepokojení blízké výčítkám“ (386).² Téměř všechno zlé, co se v politice může stát, Constant předvádí právě na této dějinné události. Znovu a znovu se ptá, proč se situace zvrhla, kdo v čem chyboval, co zavinilo jakobínský teror a jak je možné, že se vznešené ideály tak rychle a úspěšně proměnily v tyranii.

Základní odpověď na výše položené otázky Constant opírá o úvahy vedoucí až k Rousseauovi a jeho (podle Constanta) naprosto zásadnímu omylu. Rousseau věřil, že „jakákoli autorita řídící národ musí vyplývat z obecné vůle“ (13), která zakládá suverenitu lidu a je v principu neomezená (17). Constant poznamenává, že Rousseau má pravdu v první části svého postoje. Zdrojem legitimní politické moci může být jen a pouze vůle ovládaných:

¹ Z tohoto důvodu považuji za nešťastné rozhodnutí editorů zkrátit název díla na „Principy politiky“. Jejich argument z ediční poznámky, že „takto je kniha známa mezi odbornou veřejností“ (438) podle mého názoru neobstojí. Stěžejní dílo Immanuela Kanta je mezi odbornou veřejností také známo jako „První kritika“, ale to jistě není důvod pro to, uvádět tento název na obálce. Constant navíc s omezením, které si vetyčil v původním názvu, v průběhu celé knihy pracuje, upozorňuje na něj čtenáře, pokud by se mělo zdát, že je jeho analýza nekompletní, a opakovaně se omlouvá, když toto omezení, často výrazně, překračuje.

² Číslo v závorkách odkazuje k paginaci recenzované knihy.

„Nechceme-li znovu oživit nauku o božském právu na vládu, jsme nuceni uznat, že zákon musí být výrazem vůle buď všech, nebo několika“ (14). Constant však nenachází žádné důvody, proč by oněch „několik“ mělo mít privilegované postavení. Zdrojem legitimacy moci je tedy vůle všech členů společnosti.

Zde však podle Constanta přichází základní omyl. Fakt, že lid je zdrojem suverénní moci, neimplikuje, že tato moc je neomezená. Lékem proti (nelegitimní) absolutistické monarchii není obdobně absolutistická vláda lidu. Ta je totiž také nelegitimní: „Celek občanů je suverénem, tj. žádný jedinec, žádná klika, žádné dílčí sdružení si nemůže osobovat suverenitu, která na něj nebyla delegována. Z toho však nevyplývá, že celek občanů nebo ti, kdo jsou tímto celkem pověřeni výkonem suverenity, mohou suverénně nakládat s existencí jednotlivců. Naopak, část lidské existence nutně zůstává jedinici, je nezávislá a z hlediska práva stojí mimo jakýkoli dosah společnosti. Suverenita existuje pouze omezeně a relativně“ (36).

Z Constantova pojetí politické moci jako principiálně omezené vyplývá jeho koncepce svobody – tu tvoří práva jednotlivců, jež se nacházejí mimo dosah společnosti. Constant zde předjímá slavný „princip škody“ (harm principle), s nímž o půl století později přišel John Stuart Mill ve svém spisu *O svobodě*. Individuální práva jsou na politické moci nezávislá a spočívají „v pravomoci jednotlivců konat vše, co nepoškozuje druhé“ (44).

Tím jsou určeny „záležitosti, k nimž se vláda a společnost nemá vyslovovat a v nichž má jednotlivci ponechat dokonalou svobodu“ (45). Constant aplikuje tento poznatek zejména na otázky svobody myšlení či vyznání, které obšírně hájí, přičemž klade důraz na důležitost pravidel a zavedených institucí spolu s absencí privilegií. Tím se řadí k proponentům klasického liberalismu – a vydání recenzované publikace tak přispívá k možnosti lépe se s touto tradicí obeznámit v českém jazyce.

Constant však není pouze typickým liberálem 19. století. Jeho zásadní přínos nespočívá v obhajobě svobody, ale v ostrém rozlišení, které činí mezi individuální a politickou svobodou. Toto rozlišení je předmětem jeho nejslavnější přednášky *O antické svobodě ve srovnání se svobodou moderní*,³ jejíž raná a obšírnější verze tvoří šestnáctou kapitolu recenzované knihy (344–372). Constant zde ukazuje, že v moderních společnostech má politická svoboda ve srovnání s antikou výrazně menší význam, přičemž osobní svoboda je naopak důležitější než kdykoli předtím. Politická inspirace antikou typická pro myslitele, jakým byl Rousseau, je tak podle Constanta zásadní chybou, která vede k politické tyranii a nesvobodě. V moderních masových společnostech lid totiž nikdy přímo nevládne, a proto je jeho přirozeným zájmem být na moci nezávislý (346). Omezená moc spojená se širokými občanskými zárukami je tedy více žádoucí než zanedbatelný podíl na (politicky) neomezené moci. Politika

³ Český překlad: B. Constant, *O antické svobodě ve srovnání se svobodou moderní*, přel. H. Dohnálková, in: *Reflexe*, 30, 2006, str. 77–97.

antických *poleis*, která podle Constanta spočívala právě v kolektivním výkonu neomezené moci, je v moderním státě nemyslitelná a každý pokus o ni je nebezpečný.

Je to možná právě Constantova relativní bagatelizace politické svobody, jež mu umožňuje vymezit její rozsah až překvapivě restriktivně. Constant nedůvěřuje široké zastupitelské demokracii a politický vliv lidových mas podle něho nutně vede k absenci stability a totálnímu rozkladu politických institucí. V přiznávání politických práv má proto daleko nejen k Johnu Stuartu Millovi, který otvírá otázky, jako jsou práva žen, ale také k Immanuelu Kantovi, jenž je o generaci starší. Zatímco Kant přiznává volební právo všem, kteří vlastní nějaký majetek nebo samostatnou zručnost (a připouští nesház s určením přesné hranice této zručnosti),⁴ Constant omezuje politická práva pouze na vlastníky půdy. Jeho rada pro podnikatele, právníky nebo vysoké úředníky, kteří by o tato práva stáli, je pak jednoduchá: ať si koupí půdu, není to nijak obtížné (172).

Podle Constanta se jediné vlastnictví půdy spojuje se správným typem zájmu o věci veřejné, a má tak z morálního hlediska přednost před jakýmkoli jiným druhem vlastnictví (168–169). Absence politických práv dalších tříd však neznamená, že jejich zájmy nebudou vyslyšeny. Vlastníci půdy ze své podstaty reprezentují zájmy všech: „Ostatně za současného stavu civilizace není zájem vlastníků

v žádném rozporu se zájmem průmyslových tříd nebo námezdních sil“ (180). Jinými slovy, zájem farmáře a zájem jeho námezdního dělníka jsou natolik shodné, že farmář bude vždy dostatečně dbát i na dělníkovy zájmy. To je podle Constanta důležité pro obecné dobro, protože politická angažovanost lidí bez majetku, kteří z podstaty věci nemůžou mít správný typ zájmu o věci veřejné, je víc než nebezpečná: „Každá instituce připouštějící vlastnictví a zároveň poskytující moc těm, kdo vlastnictví nemají, je institucí sebevražednou“ (181).

Constant ve své knize kromě politické a osobní svobody analyzuje velké množství témat, která v rámci krátké recenze není možné rekapitulovat. Proto bych se rád zaměřil pouze na dvě základní přesvědčení, která stojí za řadou Constantových postojů k tak různorodým tématům, jako je státní regulace, daně, povaha soudní moci, vlastnictví či zákonodárství. První přesvědčení spočívá v tom, že existují určité přirozené formy vyváženosti společenských vztahů, a nejlepší uspořádání politických vztahů tedy vyplývá z jejich samotné povahy. Úlohou politického filosofa je proto zkoumat, jaké nastavení institucí je přiměřené přirozenosti člověka a věci samotné, a kritizovat vládní moc, pokud se od tohoto uspořádání odchyluje. Constant opakovaně hovoří o moci, která „zadržuje přirozený vývoj lidského rodu“, popřípadě se přičí přirozenému nastavení politických vztahů (337).

⁴ I. Kant, *O obecném rčení: Je-li něco správné v teorii, nemusí se to ještě hodit pro praxi*, in: týž, *K věčnému míru. Filosofický projekt; O obecném rčení: Je-li něco správné v teorii, nemusí se to ještě hodit pro praxi*, přel. K. Novotný – P. Stehlíková, Praha 1999, str. 73.

Constantův důraz na přirozenost v politických vztazích se pojí také s jeho druhým přesvědčením, jež se týká škodlivosti všech státních zásahů do jakékoli oblasti společenského života. Constant se jednoznačně hlásí k zásadě *laissez-faire* a z dnešního hlediska bychom ho považovali za libertariána, jenž věří v neviditelnou ruku trhu nejen v ekonomických, ale i společenských vztazích.⁵ Proto například tvrdí, že „každá daň, ať již je jakékoli povahy, má více či méně špatný vliv“ (219), přičemž při progresivním zdanění je podle Constanta přímo zbytečné dokazovat jeho „neužitečnost a nebezpečnost“ (199). Autor se pak staví také proti povinné školní docházce s tím, že takto násilné opatření je zbytečné, protože „pro otce je tou nejpřirozenější věcí vychovat své děti do lepších postavení, než v jakém jsou oni sami“ (311).

Důraz na přirozenost a nedůvěra ke státním zásahům vedou Constanta k tomu, že varuje před státní mocí ve všech oblastech, v nichž tato může působit. Sám shrnuje svoji argumentaci následovně: „Prošli jsme téměř všechny záležitosti, v nichž může moc jednat pod záminkou užitku, pokud vykročí z meze nezbytného minima. Zjistili jsme, že kdyby byl člověk ponechán sám sobě, bylo by ve všech těchto záležitostech výsledkem méně zla a více dobra“ (314). Jinde formuluje svůj postoj ještě úderněji: „Co má moc činit? Do ničeho se neplést“

(264). Jeho ideálem je tedy tzv. stát-noční hlídač.⁶

Ideologická předpojatost Constantových analýz vede na mnoha místech knihy k tomu, že výklad je poměrně zkratkovitý, a v důsledku toho nepřesvědčivý. Uvedu jeden příklad. Ve čtvrté kapitole se Constant snaží ukázat, že větší než nezbytně nutné množství zákonů vede k morální zkaženosti a ztrátě svobody. Vysvětluje, že velké množství zákonů zapříčiňuje potíže s jejich vynucením, což vede ke stále přísnějším a obecnějším zákonům, jež ve výsledku ústí v tyranii (66). Tyto pasáže jsou ukázkovým příkladem argumentačního faulu a v příručkách kritického myšlení by mohly sloužit jako příklad tzv. argumentu šikmé plochy (slippery slope argument). Constant buduje svůj argument jako sérii kauzálně propojených událostí vycházející z problematického bodu (jak kvantifikovat „velké množství zákonů“?) a končící rozpadem samotných základů právního státu. Na podporu tohoto problematického kauzálního řetězce mu však neslouží zevrubná analýza (v tomto případě nic takového ani není možné), ale pouze příklad antiklerikálních zákonů přijatých za Francouzské revoluce.

Constantovy *Principy politiky* přinášejí a otevírají mnohá témata, jež později sehrála zásadní roli ve vývoji liberálního myšlení. Dokonce bychom mohli říci, že valná většina tezí, jež John Stuart Mill hájí ve svém již

⁵ *Právo národů* od Adama Smithe nepřekvapivě patří k nejcitovanějším dílům recenzované knihy.

⁶ Je více než pravděpodobné, že Constant je prvním teoretikem, jenž přirovnává ideál státu k nočnímu hlídači (315). Činí tak dávno předtím, než tato fráze zdomácněla v politickém slangu.

zmiňovaném spise *O svobodě* a které přejala pozdější tradice, se v nějaké formě nachází již u Constanta. Avšak s jedním podstatným rozdílem. *O svobodě* je možné i dnes číst jako více či méně současnou knihu, s níž tedy lze polemizovat. U Constanta to možné není. Velkou část recenzované knihy formují autorovy ideologické předpoklady (z nichž mnohé dnes žádný přfčetný člověk nesdílí), přičemž kontext téměř každého argumentu tvoří Francouzská revoluce – tedy historicky velmi specifická událost. To vše limituje přenosnost Constantových postojů, a to navzdory hlavní ambici knihy, která právě této přenosnosti chtěla dosáhnout.

Principy politiky je tedy nutné číst jako historický text. Je dokladem o vývoji politického myšlení, jež se snaží hájit svobodu navzdory nedávné negativní zkušenosti s ní. Je to pokus ukázat, že chyby Francouzské revoluce nespočívaly v nahrazení absolutní monarchie republikou, ale v tom, že tato republika konala podobně absolutisticky. Constant hlásá, že individuální práva stojí za všech okolností nad veškerou politikou, a to nezávisle na formě vlády – tato práva jsou tedy důležitější než práva politická. To vše činí z Constanta zajímavého a originálního myslitele, který sehrál zásadní roli ve vývoji evropské politické filosofie devatenáctého století a kterého má smysl číst i dnes.

Tuto recenzi bych rád zakončil dvěma poznámkami k českému vydání *Principů politiky*. V první řadě

je důležité pochválit vynikající ediční práci překladatelky Hany Fořtové. Při vydávání odborných historických textů je mimořádně náročné najít střední cestu mezi dvěma extrémny. Na jedné straně stojí těžkopádné akademické edice, které zprostředkovávají kontext a poskytují podrobný výklad, ale které se také pro množství poznámek a vysvětlivek (zpravidla tvořících většinu textu) nedají dobře číst. Na straně druhé jsou pak jednoduché překlady, v nichž nepoučený čtenář nemá na dohled historický kontext a kulturní reference, a které proto nutně vedou k nepochopením, resp. k nemožnosti studovat text samostatně, bez sekundární literatury. Recenzovaná publikace zručně kombinuje výhody obou těchto přístupů. Constantovy odkazy a narážky jsou pečlivě dokumentovány, a také nepoučenému čtenáři tedy bude jasné, kterou pasáž z Rousseaua či jakou historickou událost Constant komentuje. Na druhé straně je však počet poznámek zvladatelný a vysvětlivky jsou stručné, což čtenáři umožňuje, aby zůstal ponořen do čtení samotného textu. Česká edice je proto čtenářsky přístupnější a méně zahlcena poznámkami než například původní francouzská, z níž překlad vycházel⁷ – a to bez zásadní ztráty informativní hodnoty, již poznámky pod čarou přinášejí.

Překlad je také odborně dobře zvládnutý. Pro občas krkolomné a komplexní Constantovy fráze se Haně Fořtové daří nacházet srozumitelné české ekvivalenty – a to při zachování vysoké míry věrnosti

⁷ B. Constant, *Principes de politique applicable à tous les gouvernements*, Genève 1980.

originálu. Problematických míst je málo, patří k nim například „mimosoudní hbitost“ (79). V originálu se nachází výraz „rapidité extrajudiciaire“, jímž Constant poukazuje na fakt, že jednání, které nesvazují ohledy na zákon, může být rychlé a efektivní (přičemž následně argumentuje, proč je tato efektivita a rychlost pouze zdánlivá). Z českého překladu je však poměrně těžké si tuto souvislost domyslet. Uvedený příklad je však spíše výjimkou potvrzující pravidlo.

Navzdory nesporné odborné kvalitě překladu dochází však ve výsledném textu k nekonzistentnímu užití českého jazyka. Ačkoli překlad většinou používá standardní současnou češtinu, poměrně často sklouzává k archaismům. Constant nechce „*nikterak zkoumat*“ (11), lidé „*dopřávají sluchu*“ obecně známým věcem“, Rousseau „*pravil*, že jedinec nemůže vzdorovat společnosti“ (33), opatření vlády jsou „*věrolomný nástroj trýznící každého, na koho působí*“ (78) atd. Překlad tak místy působí nesourodě – jako by se překladatelka nedokázala rozhodnout,

zda má imitovat „starou“ češtinu, anebo zůstat v současnosti.

Je však nutné říct, že problém popsaný v předcházejícím odstavci se zdaleka netýká jen recenzované publikace. Filosofie v českém prostředí má obecně tendenci k jistému staromilství a konzervativnímu až zastaralému užívání jazyka. Všichni studenti filosofie již od prvního ročníku začínají s Novotného prvorepublikovými překlady Platóna (které se navzdory jejich popularitě a pravidelným reedicím nikdo nechystá upravit pro 21. století) a i jazykový úzus *Reflexe* nevychází vždy vstříc současné češtině. Snad za tím stojí pocit, že archaizující užití jazyka dodává textům na důstojnosti či hloubce – a možná jde o to implicitně se vymezit vůči současnému světu. Nechci spekulovat. Domnívám se však, že nově vznikající překlad by se vždy měl snažit o současný jazyk⁸ – a české vydání Constantových *Principů politiky* tento požadavek ne vždy splňuje.⁹

Matej Cívik

⁸ Srv. J. Levý, *Umění překladu*, Praha 2012, str. 88–90.

⁹ Tato publikace byla podpořena v rámci projektu OP VVV „Centrum pro etiku jako studium hodnoty člověka“, reg. č. CZ.02.1.01/0.0/0.0/15_003/0000425 spolufinancovaného z Evropského fondu pro regionální rozvoj a státního rozpočtu České republiky.